

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНІ СТУДІЇ. 9

ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ

Львів 2010

ББК Ш 105я43+Ш 141-5я43

Дев'ятий із черги випуск збірника "Діалектологічні студії" містить розвідки, які репрезентують проблему запозичень та міжмовних контактів, одну з найбільш дискусійних у сучасній лінгвістиці. У статтях порушено питання лексичних взаємовпливів та нашарувань, запозичень у фразеології, інтерференції на словотвірному рівні. Низку досліджень присвячено проблемам ономастики. У збірникові подано матеріали до діалектних словників української та білоруської мов, особливих імен середини XVII ст., вербальних символів. Мовні особливості наддністрянського, бойківського, закарпатського, поліського діалектів репрезентують експедиційні дослідження та тексти-записи діалектного мовлення.

Традиційно збірник містить інформацію про мовознавчі новинки, рецензії та хроніки.

ВІДПОВІДАЛЬНІ РЕДАКТОРИ:

доктор філологічних наук, професор Павло Гриценко
кандидат філологічних наук Наталя Хобзей

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

академік Національної академії наук України **Ярослав Ісаєвич**
доктор філологічних наук, професор Костянтин Герман
доктор філологічних наук, професор Лідія Коць-Григорчук
доктор філологічних наук, професор Лев Полюга
доктор, професор Міхаель Мозер (Відень)
доктор філологічних наук, професор Іван Сабадош
кандидат філологічних наук Оксана Сімович
кандидат філологічних наук Любов Фроляк
кандидат філологічних наук Тетяна Ястремська

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор філологічних наук, професор Флорій Бацевич
доктор філологічних наук, професор Анатолій Поповський

Затвердила до друку Вчена рада
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ISBN 978-966-02-5820-4 (вип. 9)

ISBN 966-02-2707-8 (серія)

© Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України
© Обкладинка — М. Москаль

ЗМІСТ • CONTENT

ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ • STUDIES AND SURVEYS

Jerzy Sierociuk

Z problematyki zapożyczeń na polsko-ukraińskim pograniczu językowym 7
On Borrowings at the Polish-Ukrainian Lingual Frontier

Janusz Siatkowski, Dorota Krystyna Rembiszewska

Wpływy obce w IX tomie OLA 19
Foreign Influences in Volume 9 of OLA

Костянтин Герман

Українсько-східнороманські міждіалектні взаємовпливи в говірках Буковини 36
Ukrainian and East Romanian Interdialectal Influences in Bukovyna Micro-Dialects

Błażej Osowski

Dawna granica polityczna a granica językowa w Wielkopolsce. Rozpoznanie zagadnienia . . 45
Old Political Border and Lingual Border in Great Poland: Overview

Justyna Kobus

Status germanizmów we współczesnym języku mieszkańców wybranych wsi wielkopolskich . . 52
Germanic Words in Contemporary Speech of Residents from Some Villages in Great Poland

Єлизавета Барань

Угорсько-українська міжмовна інтерференція на Закарпатті
(гунгаризми у творах закарпатських українських письменників) 59
Hungarian-Ukrainian Interference in Transcarpathia
(Hungaric Words in Works of Ukrainian Writers from Transcarpathia)

~ ~ ~ ~ ~

Sławomir Gala

Glosa w dyskusji o istotę słowotwórstwa gwarowego 68
An Opinion Concerning the Essence of Dialectal Derivation

Irena Jaros

Zagadnienie centrum i peryferii w badaniach słowotwórstwa gwarowego 76
Central and Peripheral Tasks in Researching Dialectal Derivation

Izabela Ejsmunt

Przydatność źródeł gwarowych w badaniu słowotwórstwa czasowników 86
Applicability of Dialectal Sources in Researching Verbal Derivation

Олена Юсікова

До проблеми інтерференції на словотвірному рівні 93
Towards Interference at the Level of Derivation

~ ~ ~ ~ ~

Maciej Rak

Zapożyczenia we frazeologii polszczyzny Lwowa na materiale *Słownika* Zofii Kurzowej. . 105
Borrowings in the Phraseology of Lviv Polish as noted in Zofia Kurzowa's Słownik

Наталія Хобзей

Дещо про запозичення в мовленні львів'ян у контексті говірок південно-західного наріччя. 2. 113
On Borrowings in Lviv Speech as Compared to the South-Western Dialect of Ukrainian. 2

Тетяна Ястремська З історії слів алтиця / латиця <i>On the History of the Words 'altica / latica'</i>	121
Галина Гримашевич Запозичення в тематичній групі лексики одягу середньополіського діалекту. <i>Borrowings in the Lexis of Clothing from Middle Polissia Dialect</i>	128
Наталія Хібеба Іншомовні нашарування у весільній лексиці бойківських говірок <i>Foreign Elements in the Wedding Lexis of Boyko Micro-Dialects</i>	141
Леся Хомчак Полонізми у лексиці родинної обрядовості надсянських говірок <i>Polish Words in the Lexis of Family Rituals from the Sian Micro-Dialects</i>	159
Марина Волошинова Назви їжі та напоїв у східнословобожанських говірках <i>Nomens for Food and Beverages in Eastern Slobozhanshchyna Micro-Dialects</i>	177
Тетяна Кукса Назви бобових рослин в українських говірках Криму <i>Nomens for Beans in Ukrainian Micro-Dialects of the Crimea</i>	182
Марина Ткачук Ботанічна лексика чорнобильських говірок у контексті українсько-іншосхіднослов'янської взаємодії <i>Botanical Lexis of Chornobyl' Micro-Dialects in the Context of Ukrainian and other Eastern Slavonic Interrelations</i>	188
Роман Міняйло Запозичення та інтерференція в рибальській лексиці східнословобожанських говірок <i>Borrowings and Interference in the Fishing Lexis of Eastern Slobozhanshchyna Micro-Dialects</i>	195
Володимир Куриленко Із поліських етимологічних студій. <i>Some Polissia Etymological Studies</i>	203
Яна Литвиненко Українсько-російсько-білоруська взаємодія в орнітономінації східнополіського діалекту <i>Ukrainian-Russian-Belorusian Interaction in the Ornithological Nomination of East Polisia Dialect</i>	212
Ганна Ковач Міжмовні контакти у мисливській лексиці говірок Закарпатської області <i>Interlingual Contacts in the Hunting Lexis of Transcarpathian Micro-Dialects</i>	222
Ірина Демчик Інтерференція в мовленні носія східнословобожанської говірки (с. Шульгінка Старобільського району Луганської області). <i>Interference in the Speech of a Speaker of Eastern Slobozhanshchyna Micro-Dialect (Village of Shul'hinka, Starobil's'k District, Luhans'k Region)</i>	234
❧ ❧ ❧ ❧ ❧	
Святослав Вербич Слов'янсько-східнороманські мовні контакти (на матеріалі молдавської мови). <i>Slavonic and East Romanian Lingual Contacts (as based on the Moldavian Language)</i>	239

Вікторія Штефуца

Власні імена в українсько-молдавських грамотах XIV–XV століть 247
Personal Names in Ukrainian-Moldovan Diplomas of the 14th through 15th centuries

Галина Тимошик

Давньогрецькі біблісантропоніми у структурі новозавітного тексту
(на матеріалі новочасних перекладів Святого Письма українською мовою) 253
*Old Greek Biblical Anthroponyms in the Structure of the New Testament
(as based on Contemporary Ukrainian Translations of the Holy Scriptures)*

Григорій Аркушин

Іншомовні слова як твірні основи західнополіських прізвиськ 305
Foreign Words as Derivational Bases in West Polissia Nicknames

Наталія Шульська

Запозичення в західнополіських прізвиськах 313
Borrowings in West Polissia Nicknames

Наталія Яніцька

Мікротопоніми центральних та східних районів Львівщини,
мотивовані запозиченими лексемами 317
Micro-Toponyms in Central and Eastern Districts of Lviv Region Motivated by Borrowed Lexemes

Оксана Гулик

Полонізми в мікротопонімі півночі Львівщини 328
Polish Words in the Micro-Toponymy of the North Lviv Region

Наталія Михайличенко

Українсько-західнослов'янські ойконімні паралелі: назви поселень на *-иця* 335
Ukrainian and West Slavonic Oikonymic Parallels: -ytsia Names of Settlements

МАТЕРІАЛИ • MATERIALS

Роман Осташ, Любов Осташ

Словник говірки села Стриганці
Тисменицького району Івано-Франківської області 347
*A Dictionary of the Micro-Dialect in the Village of Stryhantsi,
Tysmenytsia District, Ivano-Frankivsk Region*

Elżbieta Rudolf-Ziółkowska

Pożyczkі leksykalne w sytuacji polilingwizmu. O języku Polaków z Wojutycz koło Sambora . . 411
Lexical Borrowings within the Context of Bilingualism: Polish Speech in Voyutychi near Sambir

Іван Яшкін

Дыялектызмы Слаўгарадчыны адэкватныя мсціслаўскім (Дыялектызмы
Слаўгарадчыны пры аднолькавым ці бліжнім мсціслаўска-слаўгарадскім значэнні) . . 423
*Dialectal Words of Slavhorod Being Equivalent to Those of Mstislav
(Dialectal Words of Slavhorod with the Same or Similar Mstislav-Slavhorod Meaning)*

Роман Осташ

Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії 447
Ukrainian Personal Names of the mid 17th Century from the Lexicographic Perspective. 11–13

Elena Boudovskaia

Carpathian dialects of Brid and Novoselytsia: brief descriptions 536
Карпатські говірки Брід та Новоселиця: короткий опис

Віра Мицак
Барвінковий обряд у с. Топільниця 544
Periwinkle Ritual in the village of Topil'nytsia

Наталія Хібеба
Повір'я та звичаї бойківського весілля. 2 548
Superstitions and Traditions from the Boyko Wedding. 2

Оксана Сімович
Словник вербальних символів: барвінок 554
A Dictionary of Verbal Symbols: Barvinok (Periwinkle)

Ірина Романіна
Діалектні тексти про чуда з Наддністрянщини 558
Dialectal Texts About Miracles from the Naddnistriannia Region

Галина Гримашевич
Одяг і взуття Житомирщини в повір'ях та обрядах 563
Clothes and Shoes in Superstitions and Rituals from Zhytomyr Region

ОГЛЯДИ І РЕЦЕНЗІЇ • REVIEWS AND OVERVIEWS

Михайло Лесів
Нова праця з історії розмовної та нормативної української мови 583
Мозер Міхаель. Причинки до історії української мови / За заг. ред. Сергія Вакулєнка. – Харків, 2008. – 832 с.

Тарас Шмігер
Сторінка до етнологістичної бібліографії 590
Bibliografia adnotowana lubelskiego zespołu etnolinguistycznego: (do roku 2009) / Opracowały B. Maksymiuk-Pacek i S. Niebrzegowska-Bartmińska. – Lublin: Polihymnia, 2009. – 275 s.

Наталія Хобзей
Новий здобуток польської фразеології (на тлі українського контексту) 592
Maciej Rak. Językowo-kulturowy obraz zwierząt utrwalony w animalistycznej frazeologii gwar Gór Świętokrzyskich i Podtatrza (na tle porównawczym). – Kraków, 2007. – 257 s.

Ганна Дидик-Меуш
Реконструкція мовної свідомості: два світогляди — одна мова. 594
Лідія Гнатюк. Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції. – Київ, 2010. – 446 с.

Наталія Багнюк, Наталія Хобзей
Книжкові новинки для мовознавців 596

ХРОНІКИ • CHRONICLE 605

Єлизавета Барань
Берегово-Будапешт

УДК 811.511.141:811.161.2(477.87)-05

**УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКА
МІЖМОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ НА ЗАКАРПАТТІ (ГУНГАРИЗМИ У
ТВОРАХ ЗАКАРПАТСЬКИХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ)**

*Hungarian-Ukrainian Interference in Transcarpathia
(Hungaric Words in Works of Ukrainian Writers from Transcarpathia)*

На території сучасного Закарпаття проживають здебільшого українці та угорці. За даними перепису населення 2001 року, чисельність представників української національності складала 1010,1 тис. осіб (80,5% населення), а угорської — 151,5 тис. осіб (12,1% населення) [СБ 2003: 4]. Загальновідомо, що від XI ст. до 1918 року область входила до складу Угорщини, від 1918 до 1939 рік — до складу Чехословаччини, а від 1939 до 1944 року — знову була у складі Угорщини. Багатовікове спільне життя українців Закарпаття (вони себе називають ще русинами) та угорців чітко відобразилося на лексичному складі мов обох народів.

Саме історичні обставини зумовили угорсько-українську міжмовну інтерференцію на території сучасного Закарпаття, результати якої виявляємо в говорах обох мов [див.: Лизанець 1976; Ковтюк 2007]. Більш як сорок років тому Еміль Балецький зазначив, що з-поміж сусідніх з угорською етнічною територією слов'янських діалектів “за кількістю угорських запозичень одне з перших місць, якщо взагалі не перше, займають українські (закарпатські говори)” [Балецький 1961: 248]. Більшість гунгаризмів потрапила до українських говорів безпосередньо, частина їх — опосередковано — через румунські, словацькі, рідше — через польські говори.

Вплив угорської мови на лексику закарпатських пам'яток XVI–XVIII століть, а також на закарпатські українські говори вивчено досить повно

[див., наприклад: Дуже 1961: 139–175; Балецкий 1963: 337–386; Чучка 1965: 33–36; Дзензелівський 1966; Лизанець 1976; Мокань 1977: 100–124]. Однак наявність гунгаризмів у художній літературі ще потребує спеціального дослідження [Лизанець 1964: 37–48; 1965: 71–75; Барань-Комарі 2005: 115–129; 2008: 193–216], хоча вони входять до складу лексики творів закарпатських письменників, надаючи їм специфічного мовного колориту.

Мета статті — виявити вплив угорської мови на лексику творів закарпатських письменників, з'ясувати випадки вживання гунгаризмів у переносному значенні, визначити стилістичну роль гунгаризмів — дублетів до українських слів, проаналізувати їхню семантику в мові-рецепторі.

В енциклопедії “Українська мова” подано таке визначення: “Гунгаризм, або мадяризм (від угор. *magyar* — угорець, угорський), — різновид запозичення, слово або вислів, запозичений з угорської мови або утворений за її зразком. Зустрічається в українській літературній мові — *гуляш, паприка, чардаш*; у західноукраїнських говорах — *банувати* ‘тужити’, *готар* ‘межа’, *марга* ‘велика рогата худоба’, *пугарик* ‘чарка, келих’, *хосен* ‘вигода’. Особливо поширені у південноукраїнських говорах Закарпаття: *бутор* ‘меблі’, *вашар* ‘ринок’, *гордів* ‘бочка’, *левеш* ‘суп’, *подлаш* ‘горище’, *фійовка* ‘шухляда’, *цержуза* ‘олівець’” [Лизанець 2004: 326; пор.: Markus 1988: 274].

Отже, гунгаризмом називаємо слово, яке в українські говори Закарпаття потрапило безпосередньо з угорської мови чи з угорських говорів або з іншої мови-джерела за посередництвом угорської мови чи її говорів.

І. Вживання гунгаризмів у переносному значенні

Більшість гунгаризмів вжито у творах письменників у прямому значенні. Однак у художній літературі зафіксовано випадки їх вживання у переносному значенні. Зазначмо, що те чи інше переносне значення гунгаризму в угорській мові, в угорських говорах та в закарпатських українських говорах інколи збігається, наприклад: *багов, піна-багов* < уг. *pina bagó* (укр. *нікчемність*): То нич. То багов [Чучка 1992: 23]; *Піна-багов*, то непитушим людям просто таким довжелезним життя видиться! [Кешеля 1997: 140]; *калапоши* < уг. *kalapos*, дослівно ‘людина в капелюсі’ (укр. *керівник*): ... нігда-шуга не виділи у новинках і телевізіях ані наших міністру, ані депутату, бо в кого-кого, а в тих *калапоши* великих і секретних мислів тильо-вильо... [Кешеля 1997: 91]; *рєндешний* < уг. *rendes*, тут у значенні ‘сильний’: Но, айбо я пак Ментівці за се дала *рєндешну* пунчу пуд ребра і учитала їй доброго апостола... [там само: 99]; *сбмар* < уг. *szatár* (укр. *осел, нетямуца людина*): Кра-кра-кра-кра, позирай на *сомара*! [Керча 2002: 59]; *жїрош-жеб* < уг. *zsiros zseb*, буквально “жирний гаманець” (укр. *багач*): *Жїроші-жеби* (по-Вашому — деловие люди) нич не роблять, лем сидять на урядницьких стульцях... [Кешеля 1997: 137] — укр. *урядовці*.

Проте виявлено випадки, коли слово набуло переносного значення на українському ґрунті, наприклад: *гурка* < уг. *hurka* 'сорт домашньої ковбаси, кров'янка', тут *гурка надута* у значенні 'ображена людина': Перебач ми... перебач... *гурко надута!* [Кешеля 1997: 136]; *до карічки* < уг. *karika* 'круг', тут у значенні 'все одно': Айбо бабі то *до карічки* [там само: 132]; *лампаши* < уг. *lámpás* 'ліхтар', тут у значенні 'голова': ...і баба ня тивкнула корчагов по *лампашови* (по-Вашому — мудрій голові)... [там само: 86].

II. Лексичні дублети, або іншомовні синоніми

У проаналізованих творах художньої літератури часто гунгаризм та його український відповідник вжито паралельно. У такому випадковий угорське слово виступає лексичним дублетом, або *іншомовним синонімом* [Мокань 1962: 125]. П. Мідянка, Д. Кешеля та П. Чучка часто подають українське літературне або діалектне слово та його угорський синонім, наприклад: *бокор* — *дараба* — *пліт*: *Бокор, пліт*, по-галицьки — *дараба*, Фарканів на ньому і камрат [Мідянка 1994: 13]; *вездечка* — *кантар*: Червона вездечка — шовковий *кантар*, Шовковіший, ніж квітка — альпійська білотка [Мідянка 2001: 26]; *малінько* — *піцінько* 'трохи': Осе так *малінько-піцінько* про фамільний образчик "сятої" трійці... [Кешеля 1997: 91]; *вчалувати* — *убманіти* 'обманути': Дівкы, дівчаточка чічани, *Вчалуйте* вшиткых, *убманіть* [Петровцій 1999: 137]; *голгоши* — *мовчи*: От я минулої неділі виголошую казання і чую з хорів: "*Голгоши!* А будь тихо!" [Потушняк 1980: 183]. Паралельне вживання іншомовного синоніма та власне українського слова є авторським витвором, їх використання в одному реченні надає змістові висловлюваного особливого стилістичного забарвлення, посилює зміст сказаного.

У творах Д. Кешелі вжито числівник *три* та його угорський відповідник *гаром* < уг. *három*. Вони поєднані у складі фразеологічної одиниці *гаром-понатроє* у значенні 'похапцем' (пор.: укр. *п'яте через десяте*): Айбо аби'м не кривуляв *гаром-понатроє*, розкажу Вам усьо по порядку... [Кешеля 1997: 126].

У сатиричних оповіданнях Д. Кешеля у дужках після гунгаризму наводить український або російський (переважно діалектний) відповідник, щоб посилити іронічність висловлюваного: А народнуй опозиції в особі мого діда і кума Дюра ніе што чекати, а взяти в руки *аршови* (по-Вашому — *заступи*) [Кешеля 1997: 82]; ...а пак накониць увезли із склада і торжественно вручили кумови *біціглі* (по-Вашому — *велосипед*) [там само: 69]; Вона зуміє приватизувати фляшку палинки, дві великі бомби кріпачки а на додачу ще й теплі *будюгови* (по-Вашому — *трусси*) [там само: 9]; Як ми баба розвагашила копоню, через пару годин забрала ня *ментівка* (по-Вашому — *скорая допомоць* ['швидка допомога']) [там само: 87]; ...отої брихні у мене

стався сердечний приступ, і впять мене взяли в *коргаз* (по-Вашому — *лечебноє заведеніє* [‘лікарня’]) [там само: 109]; ...хотять наш свободолюбивий нарід вп’ять загнати у медведячі гаври, обнести їх колючим дротом, а самі жити в *емелетових* (по-Вашому *високоетажних* [‘багатоповерховий’]) особняках... [там само: 99]; ...моя стара флюца усліпала об’явленіє, як ворожити на шоколяді і *нежгівови* (по-Вашому — *сов’єтському шампанському*)... [Кешеля 1993: 8]; І штоби сісі кандидати в *таначоші* (по-Вашому — *кандідати в депутати*) не збаламутили наш довірливий і безвинний, як сята кішасонька, нарід [там само: 90].

Інколи гунгаризм є не лексичним дублетом, а вказує на рису характеру особи, про яку йдеться у тексті: Президенте, ще дакі *люшти* (по-Вашому, *секретарь-машиністки*) подумавуть, ош клинці до вас підбиваву... [там само: 34]; іменник *лішта* вжито у значенні ‘лінива людина’. В іншому випадку іменник *гентеш* ‘м’ясник’ автор з іронією пояснює як ‘сільський хірург’: ...такими жалосливими вочми позерать на мене, як коза на *гентеша* (по-Вашому, *сільського хірурга*) [Кешеля 1997: 97].

Автори та упорядники творів деколи пояснюють український літературний відповідник запозиченням, зокрема й гунгаризмом, переважно у коментарях або у словнику малозрозумілих слів. В. Поп, упорядник творів Ф. Потушняка, що вийшли у збірці “Честь роду”, тлумачить такі гунгаризми: *хосен* < уг. *haszon* (укр. *користь*), *руд*, *рудина* < уг. *rúd* (укр. *дишель*, *жердина*), *погарчик* зменш. < уг. *rohár* (укр. *скляночка*), *лампаш* < уг. *lámpás* (укр. *газовий ліхтар*), *кочія* < уг. *kocsi* (укр. *коляска*), *пенге* < уг. *pengő* (укр. *грошова одиниця хортистської Угорщини*), *філери* < уг. *fillér* (укр. *угорська дрібна монета*). В іншому виданні творів Ф. Потушняка (1980) В. Поп пояснює значення таких архаїзмів угорського походження: *биреш* < уг. *béres* (укр. *батрак*), *вуйош* < уг. *újjas* (укр. *напівпальто*), *кочій* < уг. *kocsis* (укр. *візник*), *олгоднодь* < уг. *alhadnagy* (укр. *підпрапорщик*, *перший офіцерський чин*), *фейгоднодь* < уг. *főhadnagy* (укр. *поручник*). У сучасному розумінні *олгоднодь* має значення ‘молодший лейтенант’, а *фейгоднодь* — ‘старший лейтенант’. Упорядник роману Ю. Станинця “Юра Чорний” І. Ребрик у словнику рідковживаних слів подає українські літературні відповідники для 19 гунгаризмів. Однак оминає увагою пояснення таких слів *бокор* < уг. *bokor* ‘пліт’, *газда* < уг. *gazda* ‘господар’, *готар* < уг. *határ* ‘межа, кордон’, *коцка* < уг. *kocka* ‘квадрат’, *легінь* < уг. *legény* ‘парубок’, *мусаї* < уг. *muszáj* ‘потрібно’, *ратота* < уг. *rátotta*, діал. *rátotta* ‘ячня’, *хоснувати* < уг. *használ* ‘користуватися’, *цімбор* < уг. *cimbora* ‘товариш’. Це можна пояснити тим, що вищенаведені діалектизми, окрім закарпатських говорів, відомі і в інших західноукраїнських мовних регіонах. П. Мідянка наводить український літературний відповідник тільки для вузькорегіональних діалек-

тизмів, а саме: *вендеглів* — *кав'ярня*, *борат* — *друг*, *товариш*, *тюшпийк* — *єпископ*, *мештер* — *майстер*, *бірток* — *власність*, *кантар* — *повід*, *кінчтарський* — *державний*, *форраш* — *джерело*.

У післямові до власної збірки сатиричних поезій П. Чучка зауважив, що “немало слів і виразів для вихідців із інших областей України можуть виявитися незрозумілими. Передусім, це стосується слів, запозичених від угорців, словаків та німців, з якими закарпатці вже віками контактують” [Чучка 1992: 117]. У зв'язку із цим він вважає необхідним вмістити словник незрозумілих слів, які уживають українці західних районів Закарпаття, здебільшого вказуючи мову-джерело.

III. Семантика гунгаризмів у мові-рецепторі

Зіставляючи семантику гунгаризмів у мові-джерелі і в мові-рецепторі, ми виявили, що здебільшого їх семантика збігається, наприклад: *битанга* ‘негідник, волоцюга’ < уг. *bitang*: “Ци ты, *битанго*, вглух, усліп — Ушытки сплять у нас в силі, Й Маріка, Маріка, Маріка” [Петровцій 1999: 38]; *битіжний* ‘хворий’ < уг. *beteg*: Здрю на погар очима *битіжными* — Я вчора лавор мындры спорознив [Петровцій 1999: 131], *бовт* ‘магазин’ < уг. *bolt*: І льогтем децу в цімборському *бовті* — Тобі в яндик принесли вурду й сир [Мідянка 2001: 21]; *буділарош* ‘гаманець’ < уг. *bugyelláris*: А ба тко вто, сиринчливий, *буділарош* найде туй? [Петровцій 1999: 135]; *енгедовати* ‘дозволяти’ < уг. *enged*: Рабловали — не *енгедовали*. На руснака — силу тяглову [Мідянка 1999: 72]; *жіван* ‘розбишака, шибеник’ < уг. *zřivánu*: У оболочок вітрик — тихый *жіван* потовкат легко крузь розбите скло [Фантич 1997: 32]; *кенешний* ‘вибагливий’ < уг. *kényes*: Без поклону, батром гордо, с видом *кенешого* лорда. Пудыйшов ид двирьом твердо, хоть го клич, а хоть не клич [Петровцій 1999: 95]; *сіवेशно* ‘сердечно’ < уг. *szívesen*: За сесе, думаву, не жаль їм усім *сіवेशно* заплатити і по 15 тисяч старих мадярських пенгівів... [Кешеля 1997: 86]; *намириговати* ‘дратувати, виводити з себе’ < уг. *méreg*: Я такий-такий: коли ня *намиригують*, я дуже неволяшний! [Кешеля 1997: 170].

У деяких випадках семантика слова в мові-рецепторі відрізняється від семантики етимона, хоча між ними чітко виражений асоціативний зв'язок. У мові творів письменників зафіксовано випадки розширення або зміни семантичного поля слів-гунгаризмів:

арсáг, арсáк < уг. *ország* ‘країна’, тут ‘шосе’: Там, де сплять старі дерева, Што м йих скіпцями щи знав, Сїв над *арсагом*, и — реву, Ги м николи ни ревав [Петровцій 1999: 5]; — Сюды протопчеш ты *арсак*... [там само: 76]. Значення ‘шосе’ розвинулося на українському діалектному ґрунті у зв'язку з тим, що угорці вживали іменник *országút* ‘шосе’, українці за своїли це слово, відкинувши флексію *-út* < укр. ‘дорога’;

бімбов < уг. *bimbó* ‘бутон’, тут ‘людина з обмеженими здібностями’: Шо’м са напозерав на тот наш медфак — каждый другий *бімбов*, вадь чистий бумбак... [Чучка 1992: 50]. Подібне значення зафіксовано в закарпатських українських говорах: *бімбѳв* ‘неповоротка людина’ [Лизанець 1976: 578], *бімбув* чол. р., *бімбувка* жін. р. ‘легковажна людина’ [Сабадош 2008: 25].

бѳкѳр < уг. *bokor* ‘кущ’, ‘гурт людей, які виконують одну роботу’, тут ‘пліт’: У стрепехатых шапках, хмураві и без співаня, такой як монументы стоят на своих *бокорах*, котрі зачали плаваня на Вирьхной Тисі [Керча 2002: 66]. Значення ‘пліт’ розвинулося, найімовірніше, у румунській мові, із якої слово із цією семантикою потрапило до українських говорів (заст. укр. *бокѳр* ‘пліт’, ст. *бокѳра* з угорської мови, можливо, через румунську мову (рум. *bokor* ‘кущ; купа; великий пліт’) [ЕСУМ I: 224].

гѳвгѳр < уг. *hóhér* ‘кат, мучитель’, тут ‘великий сильний небезпечний чоловік’: Айбо, на мою душу, такі *гѳвгѳрі*, як дихнуть своїма торомбатими ротищами на чиядину... [Кешеля 1997: 156]. Із близькою семантикою зафіксоване і в закарпатських українських говорах [Лизанець 1976: 589; Сабадош 2008: 49; пор. значення ‘ледащо, розбишака’]. В українських говорах назва *гѳвгѳр* для позначення сильного небезпечного чоловіка асоціюється з катом.

дѳраба < уг. *darab* ‘шматок, скибка’, тут ‘пліт’: *На дѳрабі* текло спокійное, тихое житя [Керча 2002: 71]; В нижніх селах зупинявся пліт. Бѳкор, пліт, по-галицьки — *дѳраба*, Фарканів на ньому і камрат [Мідянка 1994: 13]. Це слово фіксуємо й у творах західноукраїнських письменників — Ю. Федьковича та М. Черемшини: ...Усе далі та все далі *дѳрабу* кочує [Федькович 1953: 56]; Але женемо ми раз з-під Чивчина *дѳраби* [Черемшина 1952: 242]. Зміна значення пов’язана, імовірно, із вимірюванням сплавного лісу на дѳраби — “штуки”, кожний із яких становив окремий пліт [ЕСУМ II: 12–13].

каріка < уг. *karika* ‘круг’, тут ‘танок’: *Каріка* вискат, дубкат, танець шаліє [Керча 2002: 37]; В кручений тя закличу и *карічку*, Й поглажу стан твуй трепетнов руков [Фантич 1997: 19]. У закарпатських українських говорах цього значення не зафіксовано [Лизанець 1976: 600; Сабадош 2008: 139]. Очевидно, відповідно до письменницьких задумів вигляд *каріки*, тобто танка, асоціюється з колом.

пѳлѳчѳнта < уг. *palacsinta* ‘млинці’, тут ‘тягар, який кладуть у бочку на капусту під час заквашування’: Ми сима жѳлізнима *пѳлѳчѳнтами* гнявѳме капусту на зиму у бѳчѳці [Кешеля 1997: 172]. Назва пов’язана за подібністю форми тягѳря, який кладуть на капусту, до круглої форми млинця. Така семантика невідома в говорах, тому, вірогідно, є новотвором автора.

рѳгов < уг. *rigó* (*Turdus ericetorum philomelos*) ‘дрізд’, тут ‘голосиста жінка’: ...як схопив за будѳгови міністерку культури Майрю Ментѳвку,

як почав нив крутити, то аж зашпотався, і тотя шарі-рігов лем фиркнула мені межі крумплі [Кешеля 1997: 145]. Така семантика слова є авторським витвором: криклива жінка асоціюється із дроздом.

шаркань < уг. *sárkány* 'змій', тут 'лайлива жінка': У тебе часом, *шарканьо*, ніє цїгаритлі? [Кешеля 1997: 67]. Зневажлива назва *шаркань* на позначення лайливої жінки відома і в угорських говорах Закарпаття та Угорщини.

На підставі вищенаведених прикладів можемо твердити, що гунгаризми, окрім закарпатських українських говорів, функціують і в художній літературі в мові не тільки персонажів, а й автора. Здебільшого це вузькорегіональні діалектизми, однак для відображення об'єктивної мовної картини місць, де відбуваються події творів, автори вдавалися і до вживання іншомовних елементів, зокрема й гунгаризмів.

Ареал поширення гунгаризмів, які фіксуємо в художній літературі, охоплює більшу частину Закарпатської області, хоча деякі з них, як-от: *банувати* 'тужити, сумувати', *бізівно* 'напевне, мабуть', *бізувати* 'довіряти, покладатися', *бірувати* 'могти, бути спроможним', *габа* 'хвиля', *гляба* 'даремно, марно', *газда* 'господар', *дараба* 'пліт', *маржина* 'худоба', *паприка* 'перець', *пугар* 'чарка', *салаш* 'нічліг', *хосен* 'користь', *хітар* 'межа, кордон', відомі й поза її межами; їх ужито також у творах інших західноукраїнських, зокрема галицьких та буковинських, письменників [див.: Лизанець 1964: 37–48; Барань-Комарі 2008^a: 181–187].

ДЖЕРЕЛА

- Керча 2002 — Керча І. Наші добрі русини [переклад з угорської твору *Krúdy Gyula. Havasi kürt.* — Miskolc, 2001]. — Мішкольц; Ужгород, 2002. — 157 с.
- Керча 2003 — Керча Т. Было ци не было. — Ужгород, 2003. — 175 с.
- Кешеля 1993 — Кешеля Д. Державна копоня, або Листи до пана Президента. — Ужгород, 1993. — 63 с.
- Кешеля 1997 — Кешеля Д. Жіванський світ: Роман із народного життя у трьох серіях. — Ужгород, 1997. — 188 с.
- Мідянка 1994 — Мідянка П. Фараметлики. — Ужгород, 1994. — 64 с.
- Мідянка 1999 — Мідянка П. Зелений фирес: Поезії. — Ужгород, 1999. — 138 с.
- Мідянка 2001 — Мідянка П. Трава господня. — Ужгород, 2001. — 32 с.
- Петровцій 1999 — Петровцій І. Наші и нинаші співанкы. — Ужгород, 1999. — 144 с.
- Петровцій 2004 — Петровцій І. Послїдні співанкы: Русинська поезия. — Ужгород, 2004. — 160 с.
- Потушняк 1973 — Потушняк Ф. Честь роду. — Ужгород, 1973. — 246 с.
- Потушняк 1980 — Потушняк Ф. Твори. — Київ, 1980. — 495 с.
- Станинець 1991 — Станинець Ю. Юра Чорний. — Ужгород, 1991. — 254 с.
- Станинець 2006 — Станинець Ю. Сусїди. — Ужгород, 2006. — 398 с.

- Стефаник 1977 — Стефаник В. Новели. — Ужгород, 1977. — 175 с.
 Фангич 1997 — Фангич В. Отцознино, русинська, християнська! — Ужгород, 1997.
 Фединишинець 1999 — Фединишинець В. Мы — слызинка на земли. — Ужгород, 1999. — 78 с.
 Фединишинець 2002 — Фединишинець В. Аванте, Авангарде! (Модирні стихи на карпато-рутенському языкови). — Ужгород, 2002. — 51 с.
 Федькович 1953 — Федькович Ю. Вибрані твори. — Львів, 1953. — 308 с.
 Чендей 1980 — Чендей І. Кринична вода: Повість. — Ужгород, 1980. — 284 с.
 Черемшина 1952 — Черемшина М. Вибрані твори. — Ужгород 1952. — 358 с.
 Чучка 1992 — Чучка П. Вичурки по-баранинські: Закарпатська застільна книга у 2-х томах (том перший і останній). — Баранинці; Ужгород, 1992. — 120 с.

ЛІТЕРАТУРА

- Балецкий 1960 — Балецкий Э. Венгерское *kert* в закарпатских украинских говорах // *Studia Slavica*. — Т. VI. — Budapest, 1961. — С. 247–265.
 Балецкий 1963 — Балецкий Э. О некоторых венгерских заимствованиях в украинском языке // *Studia Slavica* IX. — Budapest, 1963. — С. 337–386.
 Барань-Комарі 2005 — Барань-Комарі Є. До питання про угоризми у народній мові карпатоукраїнців (русинів) Закарпаття // *Studia Russica XXII* / Red. L. Jászay, A. Zoltán. — Budapest, 2005. — С. 115–129.
 Барань-Комарі 2008^a — Барань-Комарі Є. Унгаризми у творах галицьких письменників кінця XIX — початку XX століття (на прикладах творів Марка Черемшини) // *Ze studiów nad literaturami i językami wschodniostowiańskimi* / Red. A. Ksenicz, P. Stanińska. — Zielona Góra, 2008. — С. 181–187.
 Барань-Комарі 2008^b — Барань-Комарі Є. Угорські лексичні запозичення у закарпатській русинській народній мові (На основі збірки поезій Івана Петровця “Наші и нинаші співанкы”) // *Eine geteilte Nation in Österreich-Ungarn: Die Ukrainer (Ruthenen, Russinen) im Blickfeld von Wien und Budapest (Slavische Sprachgeschichte, Bd. 4)* / M. Moser, A. Zoltán. — Wien; Budapest, 2008. — С. 193–216.
 Дзендзелівський 1966 — Дзендзелівський Й.О. Ізоглоси угорських лексичних на шарувань в українських говорах Закарпатської області УРСР // *Українська лінгвістична географія*. — Київ, 1966. — С. 45–75.
 Дژه 1961 — Дژه Л. К вопросу о венгерских заимствованиях в закарпатских памятниках XVI–XVIII вв. // *Studia Slavica* VII. — Budapest, 1961. — С. 139–175.
 ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: У 7 т. — Київ, 1982–2006. — Т. I–V.
 Ковтюк 2007 — Ковтюк И. Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. — Ньиредьхаза, 2007. — 340 с.
 Лизанець 1964 — Лизанець П.М. До питання про мадяризми в українській мові (На матеріалі творів О. Кобилянської) // *Тези доповідей та повідомлення до наукової конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження О.Ю. Кобилянської*. — Ужгород, 1964. — С. 37–48.
 Лизанець 1965 — Лизанець П.М. Діалектизми-мадяризми та їх стилістичні функції в романі М. І. Томчанина “Жменяки” // *Тези доповідей до XIX наукової конференції: Серія мовознавча*. — Ужгород, 1965. — С. 71–75.

- Лизанець 1976 — Лизанець П.Н. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття: Венгерско-украинские межъязыковые связи. — Будапешт, 1976. — 683 с.
- Лизанець 2004 — Лизанець П. Мадяризм // Українська мова: Енциклопедія. — Київ, 2004. — С. 326.
- Мокань 1962 — Мокань А.А. Исконные слова в мараморошских украинских говорах Закарпатской области УССР и их синонимы, заимствованные из венгерского языка // Вестник Ленинградского университета. № 20: Серия истории, языка и литературы. — Вып. 4. — Ленинград, 1962. — С. 125–135.
- Мокань 1977 — Мокань А. А. Лексические унгаризмы в мараморошских украинских говорах Закарпатской области // Вопросы финно-угорской филологии. — Вып. 3. — Ленинград, 1977. — С. 100–124.
- Сабадош 2008 — Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. — Ужгород, 2008. — 480 с.
- СБ 2003 — Національний склад населення та його мовні ознаки: Статистичний бюлетень. — Ужгород, 2003.
- Чучка 1965 — Чучка П.П. Про угорські імена в українських говорах Закарпаття // Тези доповідей до XIX наукової конференції: Серія мовознавча. — Ужгород, 1965. — С. 33–36.
- Markus 1988 — Markus V. Hungarian loanwords // Encyclopedia of Ukraine / Ed. V. Kubijovych. — University of Toronto Press, 1988. — P. 274–275.